

Тетяна Броварець

ВПЛИВ ПІДПРИЄМЦІВ-ТЕКСТИЛЬНИКІВ НА ЕПІГРАФІЧНУ ВИШИВКУ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

DOI: 10.5281/zenodo.4018416

© Т. Броварець, 2020. СС BY 4.0

Мета цієї статті – продемонструвати роль підприємців-текстильників у розвитку традиції вишивки написів у кінці ХІХ – першій половині ХХ ст. Про видавництво підприємцями-текстильниками друкованих схем для рукоділля містяться вкрай мало інформації (на відміну від бізнесменів, задіяних у парфумерній галузі, від прізвищ та продукції яких утворилися терміни «брокарівська вишивка» і «мильна вишивка»). Якщо про французьку компанію «Дольфусь-Мигъ и К^о» ще побіжно згадують у науковій літературі, то російські торгові дома «Марію Садовой Сыновья» і «Н. И. Кувшинниковъ съ С^{ми}» залишилися на периферії дослідницьких інтересів. А проте, як показав наш аналіз, їхня видавнича діяльність також чинила вплив на вишивання написів – фольклорних творів. Провідним методом цього дослідження є історико-генетичний, за допомогою якого вдалося виявити конкретні друковані схеми для рукоділля, що згодом стали основою для народних вишивок. Також застосовано компаративний метод – для порівняння одних і тих же сюжетів у різних джерелах. **Наукова новизна** полягає у першій системній демонстрації впливу текстильних підприємців (компаній «Дольфусь-Мигъ и К^о», «Марію Садовой Сыновья» і «Н. И. Кувшинниковъ съ С^{ми}») на виникнення словесних текстів у народній вишивці. **Висновки.** Можна стверджувати, що у розвитку явища епіграфічної вишивки кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. певну роль відігравали не лише парфумерники, а й бізнесмени інших галузей. Зокрема, чимало друкованих схем із абетками, написами та побутовими сценками (останні своїми реалістичними сюжетами сприяли самостійному додаванню підписів вишивальницями, у такий спосіб також розвиваючи епіграфічну вишивку, хоча й децю опосередковано) видавали підприємці-текстильники: французька компанія «Дольфусь-Мигъ и К^о» та російські торгові дома «Марію Садовой Сыновья» і «Н. И. Кувшинниковъ съ С^{ми}».

Ключові слова: підприємці-текстильники, епіграфічна вишивка, ДМС, торгові дома «Марію Садовой Сыновья» і «Н. И. Кувшинниковъ съ С^{ми}», друковані схеми для вишивки хрестом, написи.

Традиція вишивати словесні тексти побутувала серед слов'янських народів наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. Українці робили написи переважно на рушниках. Найбільшого поширення явище епіграфічної вишивки отримало в історичних регіонах Лівобережної України (сучасні Полтавська, Черкаська й Чернігівська області).

Словесні тексти, що відтворювалися на текстилі, були не авторськими, а фольклорними. Це був доволі обмежений перелік текстів, який становив ядро епіграфічної вишивки. Чималий вплив на формування цього стрижня здійснили друковані схеми для рукоділля – останні масово виготовлялися, починаючи з другої половини ХІХ ст. Вони містили як абетки (за допомогою яких можна було самос-

тійно складати тексти), так і готові написи (які часто перероблялися, доповнювалися чи скорочувалися) – найчастіше це були рядки з народних пісень і прислів'я.

Так поступово формувалася база епіграфічної вишивки: спершу розробники схеми обирали популярні фольклорні твори, адаптували (скорочували) їх, далі виготовляли друковані взірці і розповсюджували їх, а згодом, уже під час нанесення цих написів на текстиль, народ знову їх трансформував.

Виготовлення друкованих схем для рукоділля стало своєрідним маркером порубіжжя XIX і XX ст. – вони мали неабиякий успіх у жоноцтва. І, звичайно, цим не могли не скористатися підприємці. Маркетингова стратегія доволі багатьох тогочасних товариств полягала у тому, що кожен покупець до свого товару отримувач так звану «премію»: папірець зі схемою для вишивки хрестиком та рекламою продукції фірми на звороті.

Із цього приводу в науковій літературі згадуються імена французьких засновників відомих московських парфумерних заводів: Альфонса Ралле (товариство «А. Ралле и К^о» – нині відоме як косметична фабрика «Свобода»), Генріха Брокара (товариство «Г. Брокер и К^о» – нині парфумерна і косметична фабрика «Новая заря»), Адольфа Сіу (товариство «А. Сіу и К^о» – після 1917 р. кондитерська фабрика «Большевик»)¹.

Через основний товар, до якого прикріплювалися вишивальні «премії», – мило – у науці закріпився термін «мильна вишивка». Синонімічною дефініцією є «брокарівська вишивка» – за прізвиськом найвідомішого парфумера Г. Брокара, який виготовляв схеми для рукоділля. Важливо зробити акцент, що ці обидва рівнозначні терміни – «мильна вишивка» і «брокарівська вишивка» – є історичними, а тому їх не слід розуміти буквально. Вони позначають не лише ті вишиті зразки, які мали пряме відношення до мила чи Г. Брокара, а загалом усі, які відтворювалися за друкованими схемами для рукоділля.

Крім Генріха Брокара, були й інші парфумерники, які пропонували друковані взірці для вишивки. Так само, і мило було не єдиним товаром, за придбання якого «нагороджували» вишивальною «премією». Врешті-решт, маркетингова стратегія з бонусами у вигляді схем для рукоділля не обмежувалася суто парфумерним бізнесом.

Логічно, що не могли залишитися осторонь виготовлення подібної друкарської продукції й ті, чия діяльність була безпосередньо пов'язана з вишиванням, – текстильні підприємці. Для тогочасних текстильників виготовляти друковані схеми означало вбивати одним пострілом щонайменше двох зайців. З одного боку, на прикладі успішного досвіду представників парфумерного бізнесу неважко було помітити дієвість цього маркетингового ходу. Реклама, нанесена на такому затребуваному тоді товарі, як схема для вишивки, неодмінно мала привабити потенційних покупців. З іншого боку, зрозуміло й те, що текстильники у цьому плані апіорі мали перевагу над парфумерниками. Адже, на відміну від підприємців, задіяних у парфумерії, представникам текстильного бізнесу було зручно і доречно залишатися на друкованих схемах рекомендації вишивальницям обирати для рукоділля конкретну – свою – продукцію.

¹ Білоус Л. Що таке брокарівська вишивка? *Народне мистецтво*. 2008. № 1–2. С. 22–25; Брылова Л. Ю. Вишивка восточнославянского населения Дона и Кубани конца XIX – начала XX века: традиции, мода, стиль: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 24.00.01. Астрахань, 2018. С. 16; Волковичер Т. Вербальні тексти у народній вишивці кінця XIX – першої половини XX ст.: генеза, семантика, прагматика: [Монографія] / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2019. С. 57; Кара-Васильєва Т. В. Полтавська народна вишивка: [Монографія]. Київ: Наукова думка, 1983. С. 75–76; Лобачевская О. А. Брокерские узоры и народная вышивка крестом как визуализация смены культурной парадигмы в традиционной культуре конца XIX – начала XX вв. *Дизайн. Искусство. Промышленность*. 2012. № 1. С. 47; Мусатова І. Архаїчні рушники Півдня України (сюжети і семантика). *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: Зб. наук. праць*. 2008. Вип. 8. С. 188; Юрова Е. С. Старинные узоры для вышивания. Обзор за 400 лет и энциклопедия вышивки XVIII века. Москва: Этерна, 2010. С. 63.

Таку практику взяло на озброєння французьке товариство «Дольфус-Міг і К^о» (DMC), що і сьогодні є світовим лідером з виробництва ниток муліне. Компанія успішно видавала альбом «М'ятки и узоры для вышивания» (1913) кількома мовами, у тому числі й російською. А фраза «Для вышивания употребляют бумажныя, шелковыя и льняныя издѣлія подѣ маркой D. M. C.»², яка містилася внизу кожної сторінки альбому, досить ненав'язливо спонукала вишивальниць до придбання ниток саме їхньої торгової марки.

«Одна тонка нитка породжує твір мистецтва...» – під таким гаслом виступав і виступає нині найвідоміший бренд ниток, мабуть, за всі часи існування текстильної промисловості – французька компанія «Дольфусь-Мігъ и К^о». Історія цієї марки починається ще з 1746 р., що дозволяє зарахувати її до списку найстаріших брендів не тільки Франції, а й усього світу. Тоді 22-річний французький художник Жан-Генрі Дольфус (1724–1802) разом із двома товаришами (25-річним Жан-Жаком Шмальцером і 27-річним Самоелем Коечлемом) заснував власну майстерню. Юнак передбачав, що їхня компанія буде постачальником тканин для всього світу. Невдовзі так і сталося. Успішна діяльність молодих бізнесменів призвела до місцевої промислової революції. Справи швидко пішли вгору – майстрів стали знати за кордоном. За деякий час Мюлуз (місто, де була розташована майстерня) стало одним із головних центрів текстильної промисловості в Європі. Секрет друзів крився у тому, що їм удалося гармонійно поєднати бізнес і мистецтво: обрання новаторського напрямку (спеціалізація на модних тоді розписаних набивних (так званих «індійських» тканинах) та вміле виконання породжували масовий попит.

Згодом текстильний бізнес перейшов до племінника Жана-Генрі Дольфуса – Данієля Дольфуса (1769–1818). Коли Данієль одружився (1800), то до свого вже іменитого прізвища додав прізвище дружини Анни-Марі Міг (1770–1852). Відповідно, компанія стала називатися «Дольфусь-Мігъ и К^о» («Dollfus-Mieg et Compagne» або DMC).

Неабияку роль у розвитку виробництва DMC відіграв наступник династії Дольфусів-Мігів – Жан Дольфус-Міг (1800–1887). Найпотужніша і найпопулярніша у сфері текстильного виробництва компанія «Дольфусь-Мігъ и К^о», очевидно, не могла не долучитися і до тодішньої моди на розробку друкованих візрців для рукоділля. Якраз завдяки Жану Дольфусу-Мігу та його знайомству з австрійською дизайнеркою вишивки Терезою де Ділмонт (1846–1890) почалася нова віха у діяльності компанії – зі зміщенням акцентів на вишивальне мистецтво³.

Тереза де Ділмонт народилася 10 жовтня 1846 р. у м. Вінер-Нойштадт (Австрія). Після смерті батька Терези (1857) її матір зі своїми п'ятьма дітьми переїхала до Відня. 1864 р. жінка звернулася до імператора Австрії Франца Йосифа I з письмовим клопотанням. Лист містив прохання про надання допомоги для навчання її здібної молодшої доньки – нею якраз була Тереза. Кошти були надані: до 1868 р. родині щорічно виплачували вісімдесят гульденів. Завдяки наданій матеріальній підтримці Тереза де Ділмонт здобула педагогічну освіту. Є свідчення, що талановита молода жінка відвідувала Віденську школу вишивання, засновану 1874 р.⁴

Початок тісного співробітництва компанії «Дольфусь-Мігъ и К^о» з Терезою

² М'ятки и узоры для вышивания / Библиотека D.M.C. Издание TH. de DILLMONT'омъ въ МЮЛЬГАУЗЕНЪ (Эльзась), 1913. 115 с.

³ DMC History. Creative World DMC. Official website of DMC. URL: <https://web.archive.org/web/20161111162302/http://www.dmc-usa.com/DMC-History.aspx> (date of publication: 11 November 2016).

⁴ Therese de Dillmont (1846–1890). Anne Wanner's Textiles in History. Biographies. URL: <http://www.annatextiles.ch/biograph/dillmont/dillmo.htm>.

де Ділмонт бере відлік від 1884 р. Тодішній директор «DMC» Жан Дольфус-Міг установив дружні зв'язки з австрійською вишивальницею. За його запрошенням рукодільниця переїхала до Франції у містечко Дорнах поблизу м. Мюлуз (сьогодні Дорнах – один із головних районів м. Мюлуз), де на неї чекав професійний триумф. За сприяння DMC тут була заснована власна вишивальна школа Терези де Ділмонт, а також видана її всесвітньо відома «Енциклопедія жіночих рукоділь» (1886)⁵, яку згодом переклали у сімнадцяти країнах світу⁶.

Окрім цього, у видавництві DMC виходили її численні альбоми для різних видів рукоділья, включаючи і популярні на теренах Російської імперії «М'ятки и узоры для вышивания» (1913). Російськомовна версія альбому, крім латинської абетки, містила спеціально розроблені для слов'ян схеми кирилиці⁷. У неї були вміщені і сюжетні зображення. Деякі малюнки мали орієнтацією на національний менталітет споживача.

Зокрема, містилася схема трійки коней із дугою над корінником (середнім конем), що є специфічним російським типом запрягу⁸. До цього зображення вишивальниці підбирали написи – теж із російським національним колоритом: наприклад, «Вот мчится тройка почтовая по

Волге-матушке зимой» (перші рядки російської народної пісні). Ще один варіант написів до цього зображення – текст «Вот мчится тройка удалая вдоль по дороге столбовой» (рядки з поезії Федора Глінки «Сон русского на чужбине» (1825), що фольклоризувалися ще до потрапляння у вишивку – російська народна пісня «Тройка»). Не дивно, що ця схема найбільше поширилася на території сучасної Росії. Проте деінде згаданий сюжет трапляється й на теренах України. Приміром, рушник із трійкою та написом «Вотъ мчится тройка удалая...» зберігається у відділі «Поштова станція» Ніжинського краєзнавчого музею ім. І. Спаського⁹.

Загалом же, маємо вказати, що ця гілка виробництва DMC – видання друкованих схем для рукоділья – і близько не здобула такої слави, як їхня основна продукція. Але, очевидно, це і не було на меті компанії, яка в той час зосередила зусилля на виробництві власне самого матеріалу для вишивання – високоякісних ниток.

Та якщо про видавництво вишивальних схем французької компанії «Дольфусь-Мигъ и К°» більш-менш відомо у науці¹⁰, то про торгові дома подібного спрямування на теренах Російської імперії відомостей укрій мало.

«Менше користі – більше обороту!» – такий заклик не був у дивину на порубіжжі минулого та позаминулого століть. Гасла на кшталт «Меньше пользы – больше оборота (торговли)» можна побачити й в газетних рекламних оголошеннях, і на світлинах базарних яток того часу. Зухвалий вислів взяли собі за девіз і власники торгового дому «Маріи Садовой Сыновья»¹¹.

1884 р. художник П. Осташов намалював плакат із презентацією фабрики

⁵ Dillmont, T. Encyclopedia of Needlework by THÉRÈSE DE DILLMONT. Dornach: Bibliothec D.M.C., 1886. 642 p.

⁶ DMC History. Creative World DMC. Official website of DMC. URL: <https://web.archive.org/web/20161111162302/http://www.dmc-usa.com/DMC-History.aspx>.

⁷ М'ятки и узоры для вышивания / Библиотека Д.М.С. Издание TH. deDILLMONT'омъ въ МЮЛЬГАУЗЕНЪ (Эльзась), 1913. 115 с.

⁸ Там само.

⁹ Ніжинський краєзнавчий музей ім. І. Спаського, відділ «Поштова станція» (експозиція). Фото автора 15.04.2015.

¹⁰ Волковічер Т. Вербальні тексти у народній вишивці кінця XIX – першої половини XX ст.: генеза, семантика, прагматика: [Монографія] / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2019. С. 56; Юрова Е. С. Старинные узоры для вышивания. Обзор за 400 лет и энциклопедия вышивки XVIII века. Москва: Этерна, 2010. С. 46.

¹¹ Канвовые узоры Торгового дома «Маріи Садовой Сыновья». Москва, [б.д.]. 14 с.

Марії Василівни Садової. Рекламному постеру судилося стати більш дослідженим, ніж власне рекламованому ним об'єкту. Плакат неодноразово викликав інтерес у філологів – з погляду синтаксичної структури нанесеного на ньому напису¹², культурологів – щодо еkleктичної стилістики зображення¹³ тощо. Для нас же цей твір цікавий тим, що за ним ми дізнаємося: торговий дім «*Марію Садовою Сыновья*» – «перша російська фабрика в'язального і вишивального паперу».

У Довідковій книжці про осіб, які станом на 1901 р. отримали купецькі й промислові посвідчення в м. Москві, є інформація, що торговий дім «*Марію Садовою Сыновья*» був заснований 1880 р. Власники – сини Марії Василівни Садової – Павло Олексійович та Володимир Олексійович Садовови. Після виходу Павла з товариства Володимир Садовов керував бізнесом одноосібно¹⁴.

Та є ще одне важливе – матеріальне – джерело вивчення історії цієї фабрики, яке водночас являє собою й наш ключовий об'єкт наукового зацікавлення. Це подекуди збережені друковані схеми для вишивки хрестиком із рекламою торгового дому «*Марію Садовою Сыновья*» (або, як розгорнуто вказується на деяких із них, «*Марію Садовою Сыновья в Москвѣ на Ильинкѣ*»). Вони мали різний формат. Одні були укладені в альбом-гармошку¹⁵, інші ж, – побутували на окремих листках (імовірно, у вигляді «премій»)¹⁶.

Чимало із запропонованих там сюжетів стали популярними в епіграфічній вишивці. Проте вони містилися не лише у виданні Садових. Через те ми не можемо знати достеменно, звідки вони поширилися. Але є й певні нюанси. У відомих нам друкованих листках Садових жоден сюжет не містить написів.

В одній із схем торгового дому «*Марію Садовою Сыновья в Москвѣ на Ильинкѣ*» зображено двох чоловіків (один з палицею, інший – з люлькою), що балакають між собою¹⁷. Ідентична сценка міститься в альбомі М. Карагодіної «*Узоры для вышивания*» (Одеса, 1897)¹⁸, але з написом «*Якій же ти дурень*». Аналогічним є ви-

падок і з сюжетом, де мати вкладає дитину спати. У листі Садових жодних текстів тут також не представлено¹⁹. Але така ж картинка була вміщена у «преміях» парфюмера А. Сіу – з підписом «*Спы мое серденько*»²⁰. Слід зауважити, що у народі ці сюжети частіше вишивалися із написами, ніж без них, і саме із зазначеними написами. Тому схеми від торгового дому

¹² Нефёдов И. В. Некоторые особенности синтаксической структуры заглавий дореволюционных и советских плакатов. *Известия Южного федерального университета. Филологические науки*. 2011. № 1. С. 97.

¹³ Лешуков А. Г. Социокультурная детерминация развития рекламы в России 1861–1900 гг.: дис. ... канд. культурологии: спец. 24.00.01. Челябинск, 2015. С. 115–116.

¹⁴ Справочная книга о лицах, получивших на 1901 годъ купеческія и промысловыя свидѣтельства по г. Москвѣ. Москва: Типографія И. А. Баландина, Волхонка, домъ Михалкова, 1901. URL: https://archive.org/stream/MoscowMerchantsCertificates/1901.Sk_moskovsk_kupcov_djvu.txt.

¹⁵ Канвовые узоры Торгового дома «Марію Садовою Сыновья». Москва, [б.д.]. 14 с.

¹⁶ Садововы В. и П. Схема для вышивки крестом (изображение двух мужчин). Москва: Марію Садовою Сыновья въ Москвѣ на Ильинкѣ, [б.д.]; Садововы В. и П. Схема для вышивки крестом (изображение женщины и ребенка). Москва: Марію Садовою Сыновья въ Москвѣ на Ильинкѣ, [б.д.].

¹⁷ Садововы В. и П. Схема для вышивки крестом (изображение двух мужчин). Москва: Марію Садовою Сыновья въ Москвѣ на Ильинкѣ, [б.д.].

¹⁸ Узоры для вышиванія М. Карагодіной. Одеса: Изданіе лит. В. Тиль и К°, 1897.

¹⁹ Садововы В. и П. Схема для вышивки крестом (изображение женщины и ребенка). Москва: Марію Садовою Сыновья въ Москвѣ на Ильинкѣ, [б.д.].

²⁰ Сіу А. Схема для вышивки крестом «*Спы мое серденько*»: [Премія къ глицериновому мылу]. Москва: Парфюмерія Высшаго Качества «А. Сіу и К°», [б.д.].

«*Марію Садовой Сыновья*», очевидно, були не основним джерелом поширення згаданих малюнків на рушниках. Водночас, не можна відкидати й те, що певна частина вишивок мала за основу ці схеми.

Ще один текстильний торговий дім, в асортименті якого, крім самих швейних матеріалів, були представлені друковані взірці для вишивання, – магазин дамських рукоділ «*Н. И. Кувшинниковъ съ С^{ми}*». Із уже згаданої Довідкової книжки (1901) дізнаємося, що його власниками були Микола Іванович Кувшинников разом із двома синами – Миколою Миколайовичем і Олександром Миколайовичем. Останні після смерті батька стали представниками торгового дому²¹. Поряд зазначено, що початок функціонування торгового дому Миколи Івановича Кувшинникова «*Н. И. Кувшинниковъ съ С^{ми}*» – 1888 р.²² Це на вісім років пізніше від заснування торгового дому «*Марію Садовой Сыновья*». Водночас на розрахунковому листі компанії Кувшинникових (1912) вказується, що їхня торгівля велася набагато раніше – ще з 1837 р.²³ На цьому ж документі перелічено доволі широкий асортимент товарів, включаючи «*узори крестомъ и гладью*».

Є свідчення, що Микола Іванович Кувшинников долучився до першої розробки схем кирилиці – до нього була тільки латинка – для вишивання. Мається на увазі «*Первый альбом русских монограмм для вышивания по канве*» (1885), укладений П. П. Кувшинниковим і виданий М. І. Кувшинниковим²⁴.

У виданні М. І. Кувшинникова «*Альбомъ русскихъ малороссійскихъ узоровъ*», як і в схемах Садовых, знаходимо сюжети, які згодом масово поширилися у народі. Так само, ці взірці містилися й в інших джерелах. Зокрема, сюди входить одна з найчисленніших узгалів в епіграфічній вишивці формула – зустріч хлопця та дівчини біля тину. М. Кувшинников пропонує її без напису²⁵, тоді як ця ж сама сценка в альбомі Є. Доливо «*Сборникъ южно-русскихъ узоровъ*» (Київ, 1898) підписана: «*Молодецъ коня поилъ, къ красной дѣвкѣ приводилъ*»²⁶. Доволі велика група рушників, вишитих

за цією схемою, містить зазначені рядки. Водночас ще більше відтворених за цим зразком вишивок мають зовсім інші написи. І це свідчить про те, що були різні шляхи поширення однієї і тієї ж схеми. Інший приклад – зображення косаря з жінкою, які йдуть з поля. Його видавали книговидавець І. Ситін – без напису²⁷, парфумер А. Ралле – також без напису, але з додатковим персонажем (чоловіком із граблями)²⁸, К. Далматов – із написом «*Любо видѣть какъ дѣвка съ парнемъ идетъ*»²⁹. В альбомі М. Кувшинникова це ж саме зображення підписано так: «*Хороша Маиша да не Ваша*». У народі зазначену сценку вишивали і з останнім написом, і без нього. Насамкінець, схему, що ілюструє байку Езопа-Кри-

²¹ Справочная книга о лицахъ, получившихъ на 1901 годъ купеческія и промысловыя свидѣтельства по г. Москвѣ. Москва: Типографія И. А. Баландина, Волхонка, домъ Михалкова, 1901. URL: https://archive.org/stream/MoscowMerchantsCertificates/1901.Sk_moskovsk_kupcov_djvu.txt.

²² Там само.

²³ Торговый домъ «Николай Ивановичъ Кувшинниковъ съ С^{ми}»: [Расчетный счет]. 1912. URL: <https://picsb.meshok.net/pics/63447744.jpg>.

²⁴ Юрова Е. С. Старинные узоры для вышивания. Обзор за 400 лет и энциклопедия вышивки XVIII века. Москва: Этерна, 2010. С. 64.

²⁵ Кувшинников Н. И. Альбомъ русскихъ и малороссійскихъ узоровъ. Москва, [б.д.].

²⁶ Доливо Е. К. Сборникъ Южно-Русскихъ Узоровъ Е.К.Д. Киев: Изданіе Т. А. Губанова, 1898.

²⁷ Сытин И. Схема для вышивки крестом. Москва: Литогр. И. Д. Сытина и К^о, [б.д.].

²⁸ Ралле А. Схема для вышивки крестом. Москва: Товарищество Высшей Парфюмеріи «А. Ралле и К^о», [б.д.].

²⁹ Далматов К. Третий альбом русских, малороссійских и южнославянских узоров для вышивания. Санкт-Петербург, 1883. 24 л.

лова «Крук і лисиця» (VI ст. до н. е.–1807 р.), підприємець А. Сіу видавав як «премію» до своєї парфумерії з коротким підписом: «Лисиця и ворона»³⁰, що фактично позначає назву твору, а М. Кувшинников подавав її з більш розлогим текстом, де, крім назви байки «Ворона и лисица», ще є вмовляння лисиці, звернені до ворони з сиром у роті: «Спой съвѣтикъ не стыдись!»³¹. У цьому випадку останній варіант вишивали частіше.

Очевидно, що одні й ті самі друковані взірці для рукоділля неодноразово запозичувалися та виходили від різних видавців. Під час цього процесу вони видозмінювалися: хтось із тогочасних бізнесменів додавав до зображень написи, а хтось – прибирав. І сьогодні практично нереально визначити, хто був першим. Що ж до головних джерел поширення в народ, то ми вправі лише робити припущення, адже в народній культурі сюжети ще більше трансформувалися – іноді до непізнаваності.

Так чи інакше, але можна твердити, що у розвитку такого явища, як епіграфічна вишивка кінця XIX–першої половини XX ст., певну роль відіграли не лише парфумерники, а й бізнесмени інших галузей. Зокрема, чимало друкованих схем із абетками, написами та побутовими сценками (останні своїми реалістичними сюжетами сприяли самостійному додаванню підписів вишивальницями, у такий спосіб також розвиваючи епіграфічну вишивку, хоча й дещо опосередковано) видавали текстильні підприємці: зокрема, французька компанія «Дольфусь-Мигь у К^о» та російські торгові дома «Марію Садомовой Сыновья» і «Н. И. Кувшинниковъ съ С^{ми}».

References

Bilous, L. (2008). Shcho take brokarivska vyshyvka? [What Is Brokar Embroidery?]. *Narodne mystetstvo – Folk Art*, 1–2. 22–25.

Brylova, L. Yu. (2018). *Vyshyvka vostochnoslavlyanskogo naseleniya Dona i Kubani kontsa XIX – nachala XXveka: traditsii, moda, stil* [Embroidery by Eastern Slavic Population of Don and Kuban from the End of the 19th century to the Beginning of the 20th century]. Astrakhan, Russia.

Volkovicher, T. (2019). *Verbalni teksty u narodnii vyshyvti kintsia XIX – pershoi polovyny XX st.: geneza, semantyka, prahmatyka*. [Verbal Texts in Folk Embroidery from the End of the 19th century to the first half of the 20th century: Genesis, Semantics, Pragmatics]. Kyiv, Ukraine: Naukova dumka.

Dalmatov, K. (1883). *Tretiy albom russkikh, malorossiyskikh i yuzhnoslavlyanskikh uzorov dlya vyshivaniya* [The Third Album of Russian, Little Russian and South Slavic Patterns for Embroidery]. Sankt-Peterburg, Russian Empire (Russia).

Dolivo, Ye. (1898). *Sbornik Yuzhno-Russkikh Uzorov Ye. K. D.* [Collection of South Russian Patterns by Ye. K. D.]. Kyiv, Russian Empire (Ukraine): Izdanie T. A. Gubanova.

Kanvovye uzory Torgovagodoma «Marii Sadomovoy Synovya» (n.d.). [Canvas Patterns by Trading House «Mariya Sadomova's Sons»]. Moscow, Russian Empire (Russia).

Kara-Vasylyeva, T. (1983). *Poltavska narodna vyshyvka* [Poltava Folk Embroidery]. Kyiv, USSR: Naukova dumka.

Kuvshinnikov, N. (n.d.). *Albom russkikh i malorossiyskikh uzorov* [Album of Russian and Little Russian Patterns]. Moscow, Russian Empire (Russia).

³⁰ Сіу А. Схема для вишивки крестом «Лисиця и ворона»: [Премія къ глицериновому мылу]. Москва: Парфюмерія Высшаго Качества «А. Сіу и К^о», [б.д.].

³¹ Кувшинников Н. И. Альбомъ русскихъ и малороссійскихъ узоровъ. Москва, [б.д.].

Leshukov, A. (2015). *Sotsiokulturnaya determinatsiya razvitiya reklamy v Rossii 1861–1900 gg.* [Sociocultural Determination of Advertising Development in Russia from 1861 to 1900]. Chelyabinsk, Russia.

Lobachevskaya, O. (2012). Brokarovskie uzory i narodnaya vyshivka krestom kak vizualizatsiya smeny kulturnoy paradigmy v traditsionnoy culture kontsa XIX – nachala XX vv. [Brokar Patterns and Folk Cross-Stitch Embroidery as Visualization of Cultural Paradigm Shift in Traditional Culture from the End of the 19th century to the Beginning of the 20th century]. *Dizayn. Iskustvo. Promyshlennost*, 1. 45–61.

Musatova, I. (2008). Archaichni rushnyky Pivdnia Ukrainy (siuzhety i semantyka) [Archaic Rushnyks in the South of Ukraine (Plots and Semantics)]. *Ukrainske mystetstvovnavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii*, 8. 186–189.

Dillmont, Th. (Eds.). (1913). *Metki i Uzory Dlya Vyshivaniya* [Labels and Patterns for Embroidery]. Mulhouse (Alsace), France: D. M. C. Library.

Nefedov, I. (2011). Nekotorye osobennosti sintaksicheskoy struktury zaglaviy dorovolutsionnykh i sovetskikh plakatov [Some Syntactic Structure Peculiarities of Pre-revolutionary and Soviet Posters' Headlines]. *Izvestiya Yuzhnogo federalnogo universiteta. Filologicheskie nauki*, 1. 96–101.

I. Spasky Nizhyn Regional Museum, the Department «Postal Station» (exposition). Nizhyn, Ukraine. The author's photo (15 April 2015).

Ralle, A. (n.d.). *Cross-Stitch Paper*. Moscow, Russian Empire (Russia): Elite Perfumery Partnership «A. Ralle & C°».

Sadomovy, V. and P. (n.d.). *Cross-Stitch Paper (the Image of Two Men)*. Moscow, Russian Empire (Russia): Mariya Sadomova's Sons.

Sadomovy, V. and P. (n.d.). *Cross-Stitch Paper (the Image of a Woman and Her Child)*. Moscow, Russian Empire (Russia): Mariya Sadomova's Sons.

Siu, A. (n.d.). *Cross-Stitch Paper «The Fox and the Raven»*. Moscow, Russian Empire (Russia): Elite Perfumery Partnership «A. Siu & C°».

Siu, A. (n.d.). *Cross-Stitch Paper «Sleep, My Heart»*. Moscow, Russian Empire (Russia): Elite Perfumery Partnership «A. Siu & C°».

Spravochnaya kniga o litsakh, poluchivshikhna 1901 god kupecheskiya i promyslovyya svidetelstva po g. Moskvу (1901). [Reference Book on Persons Who Have Received Merchant and Industrial Certificates in Moscow until 1901]. Moscow, Russian Empire (Russia): I. A. Balandin Printing House.

Sytin, I. (n.d.). *Cross-Stitch Paper*. Moscow, Russian Empire (Russia): I. D. Sytin & C° Litography.

Settlement Account by Trading house «N. I. Kuvshynnikov with His Sons» (1912). Moscow, Russian Empire (Russia).

Karagodina, M. (1897). *Uzory dlya vyshivaniya M. Karagodinoy* [Patterns for Embroidery by M. Karagodina]. Odesa, Russian Empire (Ukraine): V. Til & C° Litography.

Yurova, Ye. (2010). *Starinnye uzory dlya vyshivaniya. Obzor za 400 let i entsiklopediya vyshivki XVIII veka* [Ancient Patterns For Embroidery. Overview for 400 Years and Encyclopedia of the 18th Century Embroidery]. Moscow, Russia: Eterna.

Dillmont, T. (1886). *Encyclopedia of Needlework by THÉRESE DE DILLMONT*. Dornach, France: Bibliothec D.M.C.

DMC History. (2016). *Creative World DMC. Official website of DMC*.

Therese de Dillmont (1846–1890). (2014). *Anne Wanner's Textiles in History. Biographies*.

Броварець Тетяна Михайлівна – кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна).

Brovarets Tetiana M. – Ph.D. in Philological Studies, Junior Researcher at the Ukrainian and Foreign Folklore Studies Department of M. Rylsky Institute for Art Studies, Folkloristics and Ethnology of NAS of Ukraine (4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: tetiana.volkovicher@gmail.com

THE TEXTILE BUSINESSMEN'S INFLUENCE ON EPIGRAPHIC EMBROIDERY (FROM THE END OF THE 19th CENTURY TO THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY)

*The aim of this article is to demonstrate the role of textile businessmen in developing a tradition to embroider inscriptions from the end of the 19th century to the first half of the 20th century. Very little information is available on edition of schemes for needlework by textile businessmen (in contrast to entrepreneurs involved in perfumery sector – from the last ones the terms «broker embroidery» and «soap embroidery» have been created). The French company «Dollfus-Mieg & Compagnie» is shortly recollected in academic literature, whereas Russian trading houses «Mariya Sadomova's Sons» and «N. I. Kuvshynnikov with His Sons» are at the periphery of scientific curiosity. However, as our analysis has shown, their publication activities also had influence on embroidering inscriptions which were folk texts. The main **method** of this research is historical and genetic. Due to this method we have been able to identify the concrete print schemes for needle work which eventually became the basis for the folk embroideries. Also, the comparative **method** has been applied for the matching one and the same plots from different sources. **Scientific novelty** is in the first systematic demonstration of the textile businessmen's influence (the companies «Dollfus-Mieg & Compagnie», «Mariya Sadomova's Sons» and «N. I. Kuvshynnikov with His Sons») on the emergence of verbal texts in folk embroidery. **Conclusions.** We can state that not only perfumers but also businessmen of other industries played a role in developing a tradition to embroider inscriptions from the end of the 19th century to the first half of the 20th century. Particularly, the textile businessmen (the French company «Dollfus-Mieg & Compagnie», «Mariya Sadomova's Sons» and Russian trading houses «N. I. Kuvshynnikov with His Sons») published a huge amount of printed cross-stitch papers with alphabets, inscriptions and genre scenes (the last ones with their realistic plots encouraged the embroideresses to add verbal texts by their own).*

Keywords: textile businessmen, epigraphic embroidery, DMC, trading houses «Mariya Sadomova's Sons» and «N. I. Kuvshynnikov with His Sons», print cross-stitch papers, inscriptions.

Дата подання: 13 липня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 3 серпня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Броварець Т. Вплив текстильних підприємців на епіграфічну вишивку (кінець XIX – перша половина XX ст.). *Сіверянський літопис*. 2020. № 4. С. 94–102. DOI: 10.5281/zenodo.4018416.

Цитування за стандартом APA

Brovarets, T. (2020). Vplyv tekstylnykh pidpriemtsiv na epigrafichnu vyshyvku (kinets XIX – persha polovyna XX st. [The textile businessmen's influence on epigraphic embroidery (from the end of the 19th to the first half of the 20th century)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, 94–102. DOI: 10.5281/zenodo.4018416.